

WOJSKOWOŚĆ SŁOWIAN
POŁABSKICH

TOM II

Paweł Babij

Wrocławskie Studia z Historii Wojskowości
Tom 8

Kolegium redakcyjne

prof. dr hab. Mateusz Goliński, dr hab. prof. UWr Grzegorz
Hryciuk, prof. dr hab. Krzysztof Kawalec, dr hab. Jerzy Kirszak,
prof. dr hab. Krzysztof Kubiak, prof. dr hab. Jerzy Maroń (przewodniczący
Kolegium), prof. dr hab. Mirosław Nagielski, prof. dr hab. Grzegorz
Nowik, prof. dr hab. Aleksander Smoliński, prof. dr hab. Marek Wagner,
prof. dr hab. Rościsław Żerelik

WOJSKOWOŚĆ SŁOWIAN POŁABSKICH

TOM II

Wrocław 2021

Spis treści

Wstęp	9
I. TECHNIKA WOJSKOWA	11
Uzbrojenie i oporządzenie indywidualne	14
Uzbrojenie zaczepne	16
Uzbrojenie ochronne	103
Ubiór i oporządzenie indywidualne	129
Oporządzenie jeździeckie	147
Uzbrojenie indywidualne. Podsumowanie i wnioski	163
Uzbrojenie zespołowe	173
Fortyfikacje	181
Morska technika wojskowa	207
II. BITWY, POTYCZKI, ZAGONY. DZIAŁANIA WOJENNE	
NA LĄDZIE	221
Od Święciny do Raxy	222
Bitwa nad Święciną	222
Starcia na pograniczu w początkach IX w.	225
Zdrada i skrytobójstwo po raz pierwszy	227
Wspólna wyprawa Franków, Obodrzyców i Sasów	230
Bitwa pod Łączynem	231
Potyczki w cieniu grodów	242
Bitwa nad Raxą	246
Od bitwy Wolinian z Mieszkiem do walk Ranów przeciwko	
Waldemarowi	259
Wichman i Wolinianie przeciwko Mieszkowi	259
Bitwa w Białozemiu	263
Starcia wokół pogranicznych grodów, X/XI w.	265
Wojny z Bolesławem Chrobrym	267
Najazd Kanuta Wielkiego	269
Walki na pograniczu. Pojedynki	270

© Copyright by Paweł Babij and Wydawnictwo Chronicon 2021

Recenzent
Piotr Boroń

Rysunek na okładce
Paweł Babij

Opracowanie redakcyjne
Joanna Rosik

Indeksy
Paweł Babij

Opracowanie typograficzne
Adam Kolenda

ISBN 978-83-955519-6-3

www.chronicon.pl
tel. +48 606 412 330

Druk
I-BIS Wrocław
i-bis@i-bis.com.pl
tel. +48 71/342 25 17, 602 65 14 13

Bitwa pod Hedeby.	271
Bitwa pod Przesławą	279
Zimą w kraju Luciców.	281
Zdrada i skrytobójstwo po raz drugi	283
Bitwa pod Śmiłowem	284
Wypad Mściwoja na Linian.	287
Henryk Gotszalkowic kontra Niels, król Danii	289
W trudnym terenie. Zagony łupieżcze z początków XII w.	293
Wyprawy Henryka Gotszalkowica na Rugię	294
Wojna na wyniszczenie. Walki o Wagrię	301
Bitwa na półwyspie Wittow	302
Bitwa pod Wierchami	307
Epilog. Bitwa na półwyspie Zudar	314
Taktyka działań na lądzie: podsumowanie	316
III. OBLEGANIE I OBRONA GRODÓW	325
Brenna i Gana	326
Wichman i Słowianie Połabscy jako zdobywcy i obrońcy grodów	327
Hawelberg i Brenna.	330
Słowianie pod Arneburgiem	332
Lucice przeciwko grodom Chrobrego i Obodryców	334
Gród Płonia jako pułapka.	336
Zimowe oblężenie Brenny przez margrabiego Udon	340
Walka o panowanie nad Wagrią: Płonia i Segeberg	340
Pierwsze ostrzeżenie. Arkona, 1136 r.	343
Lubeka, Segeberg, Utyń. Niklot uprzedza krzyżowców	346
Niklot jako obrońca. Walki pod Dubinem	349
Długie oblężenie Brenny przez Albrechta Niedźwiedzia	351
Taktyka spalonej ziemi i wojna podjazdowa. Ostatnia walka Niklota.	352
Nowatorskie metody? Oblężenie Orla przez Henryka Lwa w 1163 r.	355
Mechlin, Iłów, Kuczyn i Małachów. Ostatnia kampania Przybysława, 1164 r.	361
Duńczycy kontra Wologoszcz	364
Zwycięstwo obrońców Arkony	365
Arkona: ostatnia walka	367
Epilog. Gród Chocimira.	378
Taktyka oblegania i obrony grodów. Podsumowanie	389

IV. DZIAŁANIA WOJENNE NA MORZU I WSPÓLDZIAŁANIE	
FLOTY Z SIŁAMI LĄDOWYMI	397
Wyprawa na Eselfelth	397
Bitwa trzech królów w Øresundzie.	398
Lucice na rzekach i morzach	401
Walka z Egilem Krwawym	402
Powrót Gotszalkowica.	402
Napad Ranów na Starą Lubekę	403
Zdobycie Starej Lubeki przez Wagrów	406
Współpraca konnicy i floty podczas kampanii Niklota	407
Rugijscy sojusznicy <i>knezia</i> Obodryców.	411
Najazd na Roskilde.	413
Starcie pod Borslunde	418
Złupienie Århus	419
Rugia celem odwetu. Opis bitwy morskiej	420
Flota w działaniach obronnych na półwyspie Wittow.	423
Walki w ujściu Warnawy	424
Epilog. Esbern kontra słowiańscy piraci.	426
Taktyka działań floty i jej współpraca z oddziałami lądowymi. Podsumowanie	428
ZAKOŃCZENIE. POMIĘDZY SKANDYNAWIĄ, NIEMCAMI I POLSKĄ. NATURALNE I POLITYCZNE UWARUNKOWANIA WOJSKOWOŚCI SŁOWIAN POŁABSKICH	433
Połabska technika wojskowa	436
Działania na lądzie: zagony, zasadzki i bitwy w otwartym polu.	440
Sztuka zdobywania i obrony grodów.	443
Wykorzystanie floty w działaniach wojennych	445
Przemiany i odmiany połabskiej wojskowości	446
Wnioski	449
Aneks	455
Wykaz skrótów.	571
Bibliografia	575
Indeks nazw geograficznych i etnicznych	603
Indeks osób.	617
Zusammenfassung	627

Wstęp

Historia wojskowości Słowian Połabskich to nie tylko dzieje militarno-polityczne i rozmaite aspekty organizacji militarnej tamtejszych społeczności. W jej skład wchodzi też lądowa i morska technika wojskowa, jak również sztuka wojenna, a w szczególności strategia i taktyka¹. Omówienie techniki wojskowej obejmuje uzbrojenie indywidualne i zespołowe oraz ubiór i oporządzenie jeździeckie. Prócz tego do jej zagadnień należą połabskie okręty i, zaliczana przez część badaczy do sztuki wojennej, budowa umocnień². Dzięki bogatemu materiałowi źródłowemu sztukę wojenną Słowian Połabskich można analizować w trzech podstawowych ujęciach. Po pierwsze są to wszelkie działania na lądzie, wliczając w to walne bitwy, starcia o mniejszych rozmiarach i drobne potyczki, wojnę podjazdową i wyprawy łupieżcze. Wyjątkiem pośród tych działań i jednocześnie drugim rozpatrywanym osobno problemem są wszelkie akcje podejmowane w związku z obleganiem i obroną grodów. Nierzadko bywają one punktem kulminacyjnym narracji źródłowej o wojnie, celem i uwieńczeniem wszystkich działań zbrojnych, któremu kronikarze poświęcali najwięcej uwagi. Warto pójść zatem ich śladem i omówić je osobno, tym bardziej że sztuka oblężnicza zajmowała centralne miejsce w ówczesnej wojskowości i sama w sobie jest bardzo rozległym tematem. Na koniec zostanie poruszone zagadnienie taktyki walki na morzu, w tym wszelkich działań wymagających współpracy floty z siłami lądowymi.

¹ Andrzej Nadolski, *Polskie siły zbrojne w czasach Bolesława Chrobrego: zarys strategii i taktyki*, Łódź–Wrocław 1956, s. 7–12.

² Szerzej nt. systematyki zagadnień związanych z historią wojskowości zob.: Paweł Babij, *Wojskowość Słowian Połabskich*, t. 1, Wrocław 2017 (= Wrocławskie Studia z Historii Wojskowości 5), s. 9–13.

Połabską technikę wojskową omówiono zgodnie z porządkiem rzeczowym, począwszy od indywidualnego uzbrojenia zaczepnego i ochronnego, poprzez oporządzenie i ubiór używany przez wojów, różne rodzaje uzbrojenia zespołowego znajdującego zastosowanie podczas oblegania i obrony grodów, aż po fortyfikacje i budowę okrętów. Część dotycząca uzbrojenia indywidualnego posiada odrębne podsumowanie statystyczne, którego opracowanie było możliwe dzięki masowemu charakterowi źródeł archeologicznych. Poszczególne aspekty taktyki zaprezentowano w osobnych rozdziałach, w porządku chronologicznym omawianych zdarzeń i analizowanych źródeł narracyjnych. Układ ten odpowiada kolejności zastosowanej w pierwszym tomie przy analizie organizacji militarnej Słowian Połabskich. Wnioski zostały zebrane w podsumowaniu każdego z tych rozdziałów, gdzie dla uporządkowania poruszanej tematyki przedstawiono ją w ujęciu problemowym.

Na końcu książki zamieszczono wykaz skrótów i listę źródeł podstawowych oraz pomocniczych, jak również zestawienie wykorzystanej literatury. Znajdują się tam także indeksy nazw i osób oraz aneks. W aneksie zawarto tabele z informacjami o miejscu znalezienia, typie i datowaniu poszczególnych zabytków archeologicznych omówionych w rozdziale o technice wojskowej. Zestawienia tabelaryczne obejmują zaczepne i ochronne uzbrojenie indywidualne, jak również oporządzenie i sprzęt jeździecki oraz podkowy. O ile w odpowiednich przypisach nie napisano inaczej, wszystkie przekłady relacji źródłowych z łaciny na język polski cytowane w tekście głównym zostały opracowane przez autora. W każdym innym przypadku zostało podane nazwisko osoby tłumaczącej wykorzystany tekst. Rysunki, fotografie, mapy i plany zamieszczone w tekście zostały wykonane przez autora w oparciu o materiały zawarte w literaturze, którą każdorazowo podano pod rysunkiem.

I

Technika wojskowa

Czym jest technika wojskowa? Na tak postawione pytanie łatwo jest odpowiedzieć jednym prostym zdaniem, najlepiej cytując definicję podaną przez Andrzeja Nadolskiego. Jest to więc „umiejętność doboru, pozyskiwania i wykorzystania materialnych środków walki”³. Jakże konkretnie to środki? Oddajmy głos klasykowi: „wśród nich w epoce średniowiecza wyróżniamy broń indywidualną i zbiorową, oporządzenie, środki lokomocji [...] sprzęt komunikacyjny wodny i lądowy (transportowy i przeprawowy), sprzęt obozowy, obłączniczy i sygnalizacyjny, a ponadto fortyfikacje stałe i polowe”⁴. Najważniejsze elementy techniki wojskowej Słowian Połabskich omówione w tej książce to uzbrojenie zaczepne i ochronne, umocnienia oraz okręty wojenne. Na zwięzłą charakterystykę zasługuje również oporządzenie indywidualne walczących. Ze względu na brak odpowiednich źródeł nie będzie niestety możliwa dokładniejsza analiza uzbrojenia zespołowego.

Uwzględniony tu materiał źródłowy został w większości przypadków zebrany w opracowaniu *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert)*⁵. Jego trzy pierwsze tomy obejmują sześć okręgów dawnej NRD, których terytorium należało brać pod uwagę. Są to, patrząc od północy, Rostock, Schwerin

³ Definicja za Andrzejem Nadolskim, *Wstęp*, w: *Polska technika wojskowa do 1500 roku*, red. Andrzej Nadolski, Warszawa 1994, s. 11.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7. bis 12. Jahrhundert)*, wyd. Joachim Herrmann, Peter Donat, t. 1–4, Berlin 1973, 1979, 1979, 1985. W przypadku jeśli przypis odnosi się do wszystkich zabytków danego rodzaju, np. ostróg, odnalezionych na jednym stanowisku, niżej podaje się jedynie numer stanowiska. Gdy chodzi o konkretne znaleziska, po oznaczeniu stanowiska podano dodatkowo numery zabytków przedstawionych na tablicach, np. *Corpus...*, 41/122, 4.

Wilhelm, margrabia Marchii Północnej 279–281, 321	Zeune Joachim 187
Wilke Gerard 76, 257	Zygryd z Walbeck, ojciec kronikarza Thietmara
Willemsen Annemarieke 125	Zygryd ze Stade, wuj Thietmara 259, 331–332
Willroth Karl-Heinz 83, 223	Zygryd, graf merseburski, legat Ottona I, syn legata Thietmara
Wilson David M. 25, 173, 208	Zygryd, hrabia Artlenburga 284
Wincenty Kadłubek 75	
Wiszewski Przemysław 215, 260	
Władysław Herman 289	
Wojciech, św. 56	Żabiński Grzegorz 24
Wojciechowski Adam 299	Żak Jan 86, 126, 145, 148–150–156, 160– 161, 163, 202, 531–532
Wojciechowski Leszek 222, 260, 288, 294, 321, 355, 357	Żelibor 237, 262–263, 328–330
Wojtkowiak Joanna	Żmudzki Paweł 77, 229, 234, 237, 243, 257, 261–263, 289, 422
Wratisław zob. Wacisław Niklotowic	Żygulski Zdzisław (jun.) 16–17, 19–21, 24, 44
Wrzesiński Jacek 120	
Wyrwa Andrzej 181	

Militärwesen der Elbslawen, Bd. 2

ZUSAMMENFASSUNG

Der Band beschäftigt sich mit den Fragen betreffs der Militärtechnik und der Kriegskunst der Elbslawen im Frühmittelalter. Dazu gehören Bewaffnung und Ausrüstung, Bau der Befestigungen, Seekriegstechnik und Belagerungsgeräte sowie Taktik des Land- und Seekampfes.

In der Nahkampfangriffsausrüstung der Elbslawen herrschte die Lanze und das Beil vor. Weniger populär waren Schwerte und eine marginale Hilfsrolle spielten Hiebmesser und einschneidige Schwerte sowie das Kampfmesser. Meist verbreitet im Fall von Lanzen spitzen war der Typ V nach Andrzej Nadolski, in Form von Weidenblatt, in verschiedenen Größen. Immer mehr bedeutend wurden im Laufe der Zeit massivere und fester gebaute Lanzen spitzen, welche die Panzer besser durchstechen konnten. Während die Bauernkrieger zu Fuß mit Lanzen mit größeren spitzen kämpften, verwendete die Reiterei meistens leichtere Exemplare, indem sie mit der freien Hand stoß. In den Quellen finden wir einen Bericht von dem Bewerfen der Feinde durch slawische Reiter, und die Grenze zwischen dem vorwiegend zum Schleudern bestimmten Speer und den leichteren Lanzen erscheint dabei unklar.

Am meisten populär unter den Beilen waren die Bartäxte (Typ V), universelle Werkzeuge zur Anwendung sowohl bei der Arbeit als auch im Kampf. Nur etwas weniger verbreitet waren die Schmaläxte (Typ IV). Die für das Polabenland charakteristische, direkt zur Anwendung im Kampf vorbestimmte, verzierte Bartaxt war der Typ III nach AN, mit gerader Schneide und doppelseitig ausgezogenem Blatt. Das aus Skandinavien entlehene Muster waren verschiedener Größe Breitäxte, Typ II nach Nadolski oder M in der Klassifizierung von Jan Petersen. Nebensächli-

che Rolle spielten dabei die Pickel, d. h. die mit Beilnacken mit deutlich ausgesondertem Hammer (Typ I nach AN) versehenen Äxte. Schwerte von älteren Typen bilden ca. ein Drittel der klassifizierbaren Funde, 52% gehören dagegen zu dem seit dem 10. Jh. immer mehr populären Typ X nach JP oder zu den aus dieser Form abgeleiteten späteren Schwertern mit einheitlichem Knauf, romanisch genannt. Eine besondere Variante des Hiebmessers war der auf dem besprochenen Gebiet verwendete sog. nordpolabische Typ nach Teresa Trębaczkiwicz-Oziemska, in Form von einem mindestens 40 cm langen Messer, mit dem mit Henkel versehenen Griff. In der Anfangsperiode waren daneben auch die von den Sachsen (*skramasaks*) entliehenen Formen sowie die mit Schwertgriff versehenen *Langsaxe* von skandinavischer Genese in Anwendung.

Im Fall der Schleuderwaffe war der Bogen entscheidend vorherrschend, obwohl man besonders in den niedrigeren gesellschaftlichen Schichten mit größerer Verbreitung der archäologisch schwer erhaltbaren Schleuder rechnen soll. Am häufigsten werden die Pfeilspitzen mit Schaftdorn vom Typ III nach AN entdeckt, was direkt mit den Einfällen der Skandinavier und deren Belagerung der nordpolabischen Burgen verbunden wird. Heimische, slawische Formen waren mithilfe der Tülle eingesetzte Spitzen, Widerhakenpfeilspitzen (Typ I) sowie vorwiegend blattförmige Pfeilspitzen mit Tülle (Typ II). Eine marginale Rolle spielte dafür die Armbrust, wovon wenige Funde der Armbrustbolzen zeugen können, die man vom Ende der besprochenen Periode datiert.

Im Fall der Reiterausrüstung haben wir es mit der Kreuzung der karolingischen und deutschen sowie der skandinavischen und in geringerem Ausmaß östlichen Einflüsse zu tun, die für die hiesigen Herstellern auch eine Inspirationsquelle waren. Eine besonders im Fall von Sporen deutliche Tendenz ist die immer größere Popularität des Gerätes von jüngeren Typen, was, ähnlich wie die steigende Zahl der Funde der Schwerte vom Typ X und von späteren Typen, Widerspiegelung der Entwicklung von der berittenen Gefolgschaft und der wachsenden Bedeutung von der Reiterei seit der 2. Hälfte des 10. Jhs. zu sein scheint.

Die im Polabenland meist verwendete Schutzausrüstung war das Schutzschild aus Holz, Leder und Bast, ursprünglich oval oder rund und höchstwahrscheinlich seit dem 11. Jh. auch mandelförmig. Bemerkenswert sind die Funde von zentral angefestigten Schildbuckeln der runden Schilder skandinavischer Herkunft, welche im Nordteil des Polabenlandes entdeckt werden. Die Führungseliten und Berufskrieger verwendeten

außerdem auch Panzerhemd und konische oder halbrunde Helme, manchmal mit Nasenschutz versehen. Überwiegend war hier entscheidend der Kettenpanzer, und in der Ikonographie wird auch der Schuppenpanzer bezeugt.

Hochentwickelt war die Kunst des Baus von Holz-Erde-Mauern, welche meistens in der Kasten- und Rostkonstruktion gebaut wurden. Die Burgen mit steilen und oft einige zehn Metern hohen Wällen waren hauptsächlich Widerstandspunkte und Machtzentren. Deren Bau und Erhaltung verschlang gewaltige Mengen hochwertigen Holzes. Obwohl Elbslawen grundsätzliche Methoden von Eroberung der Burgen mithilfe der Maschinen und solcher Geräte wie Leiter, bewegliche Abschirmungen, Mauerbrecher oder verschiebbare Türme kannten, ist bei ihnen die Verteidigung, und nicht der Angriff überwiegend. Charakteristisch ist, dass in den erhaltenen Quellenberichten sowohl Schleudermaschinen als auch bewegliche Türme zum Schutz der eigenen Befestigungen dienen. Man führte ihn, indem man gewöhnlich den Entsatz erwartete oder bis zum Aufbrauchen der Lebensmittelvorräte, und der Sturmangriff des Gegners bildet dagegen eine Ausnahme.

Die Taktik der Polabischen Slawen, sowohl im Seekampf als auch im Lande, beruhte auf der Schnelligkeit und Manöveranwendung. Ihre Schiffe sowie Pferde der polabischen Reitertruppen waren kleiner und leichter als die skandinavischen und deutschen. Um diese Unterschiede auszugleichen, haben die Einwohner des Polabenlandes Tricks benutzt, den Feind gern in Hinterhalt gelockt oder mit einer angeblichen Flucht überlistet. Bevorzugte Taktik war also eine Art Guerillakrieg bei der optimalen Ausnutzung der Überraschung und der Struktur des Geländes. Nur selten haben sich die polabischen Kriegsführer entschieden, sich dem Feind in einer allgemeinen Schlacht entgegenzustellen.

Deutlich sichtbar sind auch ihre Niederlagen in diesem Bereich, besonders in der ersten Hälfte der hier besprochenen Periode, die Schlacht an der Raxa (Recknitz) anschließend. Bemerkenswert ist die prinzipielle Unfähigkeit zur Eroberung und Erhaltung der Burgen auf den Gebieten der Nachbarn, wodurch die vorherrschende Form deren Aktivität Raubeinfälle waren, die höchstens mit Eroberung und Zerstörung der Befestigung des Gegners endeten. Die obigen Schwierigkeiten bei der Aufnahme der erfolgreichen Expansion resultieren aus der politischen Zersplitterung des Polabenlandes und der Instabilität der Macht, welche die Führerschaft ihrer hauptsächlich politischen Organismen abschwächte. Aus diesem

Grund haben sich sogar glänzende und beeindruckende Errungenschaften solcher Führer wie Niklot sowie Siege etwa wie Zerstörung von Hamburg und Haithabu und Zerschlagen des sächsischen Rittertums bei Prentzlow als ungenügend erwiesen, um die Unabhängigkeit auch nur von einem Teil des Polabenlandes zu sichern. Wenngleich auch das Niveau der Organisation von Streitkräften und der Kriegstechnik der Slawen im Verhältnis zu deren Nachbarn nicht niedriger war und man das gesamte Militärpotential des Polabenlandes als genügend für beständiges Erhalten dessen Unabhängigkeit einschätzen kann, ist die endgültige Niederlage der Elbslawen eine Folge deren Zersplitterung, der ständigen inneren Kämpfe und der daraus resultierenden politischen Schwäche.

übersetzt von Joanna Rosik